
RADOMIR IVANOVIĆ

ZANIMLJIVA KNJIŽEVNA EDICIJA

(Srpska književnost u književnoj kritici)

---

(1)

U nedostatku obuhvatne i studiozne istorije celokupne srpske književnosti od njenih početaka do danas, koja čeka svog autora ili grupu autora, izdavanje edicije „Srpska književnost u književnoj kritici“ predstavlja napor da se jednim značajkim izborom kritičke literature popuni praznina, tako uočljiva evidentna, ostavi trag, začne neophodna akcija, koja će nekom narednom biti prevaziđena. Naša nauka o književnosti, posebno književna istorija i književna kritika, na žalost, nije toliko bogata, priložima tako spektralno obuhvatna da bi se na osnovu dosadašnjih rezultata mogli kompleksno registrovati i reprezentovati razgranati tokovi srpske književnosti u gotovo devetvekovnom proticanju. Stoga pomenuta edicija ne može, i pored najbolje volje njenih priređivača, privremeno zameniti još nenapisanu istoriju srpske književnosti, premda taj podatak ne umanjuje vrednost i značaj, funkciju i domašaj koji edicija ima.

Dugi niz teškoća izvire iz potrebe da svaki pisac bude podjednako zastupljen, ali je priređivač tom prilikom prinuđen da valorizuje ne samo književno stvaralaštvo autora koga predstavlja čitaocu nego i naučni domet kritičarskog osvrta, jer, osim reprezentativne strane (upoznavanje čitaoca sa piscem), priređivač vrši antologičku selekciju od radova koji su posvećeni istoj temi. Otuda priređivač mora prethodno rešiti niz sopstvenih dilema, od kojih jednu predstavlja predgovor pojedinim knjigama. Svodeći svoje učešće najčešće na ulogu antologičara ili učesnika u eminentnom nizu autora koji raspravljaju o jednoj književnoj temi, priređivač se odriče, udovoljavajući koncepciji edicije, obimnijeg predgovora, iako bi, prema

---

našem mišljenju, predgovori koji su povereni književnim kritičarima i naučnicima koji valjano vladaju oblašću koju pripremaju (Đorđe Trifunović, dr Vladan Nedić, Milorad Pavić, Zoran Glušević, Miodrag Protić, Miodrag Pavlović, Svetlana Velmar-Janković, Sveta Lukić, Miloš I. Bandić i Raško Jovanović) morali, u slučajevima u kojima nema adekvatnih uvodnih studija, nadoknaditi njihov nedostatak novim priložima urađenim specijalno u tu svrhu.

Poseban problem predstavljaju kriterijumi koji postaju dvostruko složeniji time što je broj priređivača veliki, te je prema tome metod i individualne karakteristike različit, i što sve epohe naše književnosti nisu podjednako proučene te se zbog zastupljenosti pojedine epohe (naročito ranijih) moralo ponekad pribegavati priložima koji ne označavaju polet kritičarskog duha. Ta razlika naročito se ističe zbog paralelnog navođenja dva potpuno različita kritičarska rada o istoj temi. Ako tome dodamo da se u velikom broju književno-istorijskih i književno-kritičarskih priloga govori o istoj temi, što samo po sebi vodi do ponavljanja, onda ono naglašava još jednu od teškoća u priređivanju srpske književnosti, jer se tom prilikom mora voditi računa o redigovanju tekstova, o nužnoj dozi ponavljanja, često disparatnim sudovima o istom problemu, sve je to uočljivo u svim knjigama ove edicije. No ovim nabranjem nisu ni izbliza iscrpene sve teškoće priređivača, te će o njima više biti reči pri pojedinačnom analizovanju određenih epoha srpske književnosti.

Posebno je značajno što je ova edicija snabdevena neophodnom naučnom aparaturom, iako su neki od priređivača nastojali da ona ne bude navedena u potpunosti. Na kraju svake od knjiga navedene su najpre biografsko-bibliografske beleške o piscima pomenutim u knjizi, potom bibliografiju upotrebljenih radova sa posebnim naznakama kada su i odakle uzeti (iz većih celina), kada su menjani njihovi nazivi i tako dalje. Mišljenja smo da bi opširna bibliografija, obuhvatnija od one koja je upotrebljena, potpomogla čitaocu da stvori jasniju sliku, a one koje pojedini period znatnije interesuje, takva obuhvatna bibliografija upućivala bi na veliki deo radova koji je zbog nedovoljnog prostora i kriterijuma priređivača ostao van knjige izabranih radova.

Jedan od krupnih nedostataka proučavanja stare srpske književnosti sastoji se u načinu na koji je ta književnost obrađivana. Zbog dugog perioda normalno je što su primenjivani različiti metodi od opisa spisa, interpretacije sadržine, polemike o nekim manje značajnim stranama, o koje su se sporili čuveni autori bez nekih opipljivih dokaza, bilo sa jedne bilo sa druge strane, do ponižavanja u najdublje slojeve pojedinog književnog ostvarenja na savremeni način, modernim instrumentima umetnosti reči (na primer u radu o Dimitriju Kantakuzinu). Tim strukturalnim raslojavanjem dela oživotvorava se stara srpska književnost, skida patina sa njenog sjaja, a čitaocu prezentuje njena trajna umetnička vrednost, koja, u zavisnosti od načina interpretacije, može biti u pravom smislu te reči — *savremena*. U poslednje vreme učinjeno je u tom pravcu nekoliko zapaženih pokušaja (Domentijan, Kantakuzin, Lazarević i drugi).

Osim tumačenja lepote poetskog oblikovanja dela stare srpske književnosti, potrebno je „pored naših shvatanja i gledišta uzeti u obzir i njihova (shvatanja) ako hoćemo da razumemo staru liriku“ (obrednu ritmičku prozu koja je veoma zastupljena, svetovnu poeziju), jer se na taj način restaurira jedno vreme, stvara okvir bez koga nijedna književnost, nijedno delo ne može zračiti punim sjajem. Ukazivanje na uzore (našoj poeziji uzor je bila vizantijska poezija), povezivanje savremene poezije sa srednjovekovnom (kao što to čini Trifunović u slučajevima kada je poređenje nenategnuto, prirodno, ono omogućava praćenje geneze pojedinog pesničkog motiva: ljubavi, pitanja života i smrti, hermetizma, zlobe, humanosti i tako dalje), stil stare književnosti — sve su to sastavni delovi, komplementarne strane jednog veoma upečatljivog mozaika. Tek u tom svetlu predstavljena stara srpska književnost prestaje da bude petrificirana, dobija životnu pulsaciju, a prvi deo sintagme, *stara*, služi samo kao vremenska odrednica, a ne kao književna odredba koja bi imala pridevsko značenje.

Veoma opširno predstavljena, zahvaljujući obimnosti pojedinih priloga, stara srpska književnost, mami interes svojom zaokrugljenošću, brojnošću i raznovrsnošću priloga. Bez sumnje najvrednija strana knjige je u načinu njenog komponovanja, u opredeljenju za najbolju koncepciju izbora.

Knjiga je sastavljena iz uvoda, opšteg dela i radova o književnicima stare srpske književnosti (Save Nemanjića, Stefana Prvovenčanog, Domentijana, Teodosija, arhiepiskopa Danila II, Stefana Lazarevića, Gligorija Camblaka, Konstantina Filozofa, Dimitrija Kantakuzina, Konstantina Mihajlovića iz Ostrovice, Zografa Longina i Pajsija Janjevca). Nasuprot očekivanju, drugi deo knjige je slabiji od prvog jer su slike o pojedinim životopiscima date dosta parcijalno. Opšti deo sadrži niz vertikalnih i horizontalnih preseka koji, uglavnom, obuhvataju ova područja: pesništvo i pevanje, pripovedanje i simboliku, stil stare srpske književnosti, zapise, jezik te književnosti — što sve pleni svojim raznorodnim pristupima i bogati čitaocu predstave o jednom dobu i jednoj književnosti.

Posebnu teškoću predstavljalo je priređivanje knjige o narodnoj književnosti zbog dometa koje ona ima u umetničkoj valorizaciji, interesu koji je izazivala i izaziva među domaćim i stranim radnicima, a ujedno i zbog toga što se ona nije mogla svesti pod naslov edicije, jer je stvarana na širokom frontu slovenskog juga te je regionalno neomeđiva. O toj mnogodostupnoj oblasti naše književnosti moguće je da ne postoji ravnomerno ostvarene celine koje bi bile dovoljno iscrpne, zanimljive i bogate podacima da bi čitav taj mozaik, od koga je sastavljeno narodno stvaralaštvo, bio ravnomerno zastupljen i dovoljno funkcionalan u dva smera: da kroz odbir oboga čitaoca novim saznanjima (da čitalac stekne novu sumu znanja), a da to bude interesantno izloženo, tako da se čita sa uživanjem.

U izboru kakav je napravljen u ovoj knjizi — čitalac je mestimično ostajao i bez jednog i bez drugog. To odricanje prouzrokovano je nizom priređivačkih dilema koje se nisu mogle apodiktički rešiti. Jedna od njih je bila biranje renomiranih svetskih i jugoslovenskih klasika iz već poznate literature o našoj narodnoj poeziji (Gete, Grim, Kravcov, koga je preveo Nedić, Mickijević i drugi) koja je interesantna i značajna u drugom pogledu, ali nije dovoljno funkcionalna (u ona dva smera o kojima je napred bilo reči, koncepcije koju ona treba prevashodno da ispuni), a druga je odricanje od značajnih imena bez čijeg se učešća ne može zamisliti geneza nauke o narod-

nom stvaralaštvu koje nam je narodni genije ostavio u kulturno nasleđe.

Stvaranje celovite slike zahtevalo je izvesno odricanje od nekih nijansi, boja, da bi celokupna slika još jače i što koherentnije delovala. Dr Vladan Nedić, vrsni poznavalac materije koju priređuje, nije mogao da se liši te komponente u predstavljanju narodne književnosti jer je u samom izboru istovremeno hteo da pokaže i razvoj odnosne nauke, interes koji vlada za nju u naučnom svetu, pa je, uvidevši da se tom izboru odjednom nameće isuviše zadataka koji su praktično nespojivi, pristupio srednjoj liniji: naveo je najveći broj priloga poznatih imena, ali ih je sveo na otrgnute fragmente koji osim pisca ne pokazuju gotovo ništa više. Zastao na pola puta, Nedić bi bolje učinio da je išao za delima, a ne za piscima, a da je u jednoj posebnoj studiji predstavio to bogatstvo raznorodnih radova i interesovanja za južnoslovensku narodnu poeziju.

(2)

Književnost XVIII veka spada u ona razdoblja koja su najmanje proučena u srpskoj književnosti. Svestan te okolnosti, priređivač Milorad Pavić insistira na ovim momentima: a) da su sazrela nova shvatanja o izvesnim piscima i periodima, b) da je od doba kada se Skerlić bavio ovom epohom otkriveno još nekoliko pisaca, v) da se ta dva prethodna momenta moraju odraziti i na konačnu ocenu književnosti ovoga doba, g) načinjena je i nova periodizacija (barok, sentimentalizam i klasicizam), a ona razultira iz deobe prema književnim stilovima, a ne prema nekom drugom opredeljenju (filozofskom, prosvetiteljskom, jezičkom itd.). U veoma prihvatljivoj koncepciji Pavić knjigu „Od baroka do klasicizma“ deli na četiri dela: uvod, vreme baroka, sentimentalizam i klasicizam, angažujući znatan broj autora da za tu priliku posebno napišu studije, ili ranije obavljene tekstove prilagode osnovnoj nameni edicije.

Poznavanje književnosti XVIII veka nemoguće je bez poznavanja evropske književnosti, te se u nekim od rasprava (u retkim i visprenim raspravama o versifikaciji i slično) suptilne i obuhvatne analize ne mogu zamisliti bez tog komparativnog metoda, kako u pogledu uticaja kojima su podlegali književnici XVIII veka, tako i u traганju za inspirativnim podsticajima koji svakako

čine deo opšte duhovne klime toga doba. Novinu u istraživanju pojedinih književnika i njihovih dela čini nov naučni metod istraživanja tog književnog nasledstva. Nisu retki strukturalni prodori u slojevita i često nepravedno zapostavljena dela prema kojima se, i u sredinama sa bogatijim književnim nasledem, ne bi smelo sa takvim omalovažavanjem pristupati i analizu započinjati (to je često dokaz nedovoljnog poznavanja problema o kome se piše). Otkrivanjem teže dostupnih predela pojedinih književnih ostvarenja (iz koje i šikne vrelo čiste poezije kao kod Gavrila Stefanovića Venclovića) čitalac zalazi u nova, neočekivana poznanstva sa umetničkim dometima koja bogate književnost.

U izučavanju epohe romantizma postoji izvesna disproporcionalnost. Njeni najznačajniji predstavnici: Njegoš, Zmaj, Jakšić i Kostić proučeni su u dovoljnoj meri (ali ne sasvim, iako je građu o njima teško sistematizovati). Međutim, pisci takozvanog drugog reda koji punopravno pripadaju dobu koje su svojom literarnom angažovanošću ispunjavali — zapostavljeni su ne samo u sadašnjem momentu (izuzimajući neke od pokušaja savremenih istoričara i kritičara i njihovih nastojanja da se ta nepravda ispravi), mada je izvršena valorizacija, određena mesta sa kojih se teško pomiču, nego i kod svojih savremenika. Tražeći proučavanje čitavog niza pisaca koji pripadaju jednoj epohi, mi insistiramo na dubljem, svestranijem i kompleksnijem proučavanju posle koga se ne bi osećale praznine koje se, naročito pri ovakvim i sličnim presecima, i te kako osećaju.

Potrebe za takvim proučavanjem postoje zbog toga što je doba romantizma doba masovnog bavljenja književnošću: „Svi ti pesnički raspoloženi ljudi mnogo su pevali. Nikada više nije se u srpskoj književnosti pevalo nego tih razdraganih godina. Sve što je bilo doraslo do pera, još na klupama đačkim, počinjalo je poezijom. Poezija se smatrala kao viši poziv, blagorodno zanimanje, i preko ramena i prezrivo gledalo se na „birgere“ koje genije nije ozario“. Svestan ovakvog stanja u svemu odmerenom predgovoru knjizi koja obuhvata epohu romantizma, priređivač Zoran Glušćević, dobar poznavalac romantizma u jugoslovenskoj i stranoj književnosti, zalaže se za savremenije tretiranje problema romantizma

kako bi izazvao interes čitaoca za to razdoblje. Tragajući za detaljima, odvajajući pojedinosti koje zadovoljavaju postavljeni kriterijum, Gluščević zaista otkriva najvrednije stranice napisane o pojedinim romantičarima, ali se ponegde taj odbir ne uklapa u onaj neophodni mozaik kojim se reprezentuje književnost romantizma. U korist celine, čvrsto komponovane i dovoljno obuhvatne da bi bila tumač najvećeg dela karakteristika romantizma, Gluščević je morao činiti ustupke, proširivati te odabrane detalje radi sticanja kompletnih predstava. Takav je slučaj sa nedozvoljeno skraćenim prilogom Veljka Petrovića o S. M. Sarajliji, Vučkovićev članak takođe o Sarajliji, tako redigovan da je veoma teško pratiti kritičarevu misao. Mirnu, hronološki i događajno razvojnu liniju ima o ovoj temi samo prilog Vladana Nedića.

Osim toga, naslovi tako rigorozno redigovanih članaka daleko su obuhvatniji od onoga što je izloženo kao njihova sadržina, što bi se sa znatnim ogradama moglo reći i za pojedine delove knjige. Time ne mislimo da je trebalo davati tekstove u potpunosti jer bi to bila greška ravna onoj koju smo naveli (takvu grešku na pojedinim mestima učiniće M. Protić kada bude reč o epohi realizma), ali je bilo potrebno da se pri izboru opusa pojedinog pisca odredi nekoliko premisa i na njima, manjim, ali homogenim celinama, formira i piščev i kritičarev portret. Međutim, Gluščević je od početka do kraja ostao pri svojim kriterijumima i čitaocu može da imponuje njegova doslednost. Gluščević, na taj način, više ukazuje no što pokazuje. Kao i kod drugih pravaca, i ovde se mora priznati da za izbor kakav zamišlja Gluščević naša književna istorija i kritika ne pruža dovoljno materijala.

Srpski realizam ima različitu sudbinu od ostalih književnih pravaca u srpskoj književnosti. Poni- kao pre teorijskih članaka Svetozara Markovića, istovremeno sa evropskim realizmom, zahvaljujući samoniklosti rodonačelnika realizma Jakova Ignjatovića, srpski realizam se različito razvija u prozi i poeziji. Iako realizam uopšte uzima *roman* kao primarnu formu saopštavanja životnog amalgama, on u srpskoj književnosti, sve do prvog svetskog rata, a i kasnije, prvenstveno neguje *ripovetku*, tako da se istoričari i kritičari slažu u tome i sa oduševljenjem konstatuju

neuobičajen razvoj pripovedačke proze i neuobičajen veliki broj pripovedača, od kojih neki svojim književnim stvaralaštvom ulaze u riznicu evropske književnosti. Poezijom, ako se oduzme ono mnoštvo bezlične poluromantičarske poezije i mnoštvo pesama i pesnika koji nemaju veću vrednost, ako se prenebregne podatak da do kraja epohe realizma stvaraju i dva barda romantizma: Zmaj i Kostić, poezija ostaje kao pastoriče novog književnog pravca. Nijedan od šesnaest pisaca koji ispunjavaju epohu realizma u ovom izboru (od 1860. do 1915) nije samo romansijer, samo dramski pisac, samo pesnik. Svi su oni prevashodno pripovedači. Česte jadikovke da nam je književnost nedovoljno proučena, najmanje se odnose na period realizma. Realizam završava svoj vek u vreme pojave „Srpskog književnog glasnika“ i grupe snažnih književnih kritičara i istoričara (Nedića, braće Popović, Skerlića, potom mlađih B. Lazarevića, M. Bogdanovića, književnika koji se bave esejistikom: J. Dučića, V. Petrovića, I. Sekulić i drugih), tako da je epoha realizma, zahvaljujući tom nesvakidašnjem razvoju književne kritike, dobro proučena, pogotovu u odonsu na druge pravce. Epohi realizma nije posvećeno dovoljno vertikalnih preseka (u poslednje vreme to čini dr Dimitrije Vučenov nizom izvanrednih studija o pesimizmu, regionalizmu i glavnom junaku u srpskom realizmu), sublimnih sinteza jedne epohe. Najčešći su monografski pristupi o pojedinim piscima (Ignjatović, Kočić, Matavulj, Domanović, a u poslednje vreme Stanković, Veselinović, Uskoković, Bojić), kao i veliki broj obuhvatnih studija posvećenih pojedinim piscima, od kojih bismo, kao primer, prvenstveno spomenuli studije Velibora Gligorića.

Priređivač knjige srpskog realizma, Miodrag Protić, odrekao se odlomaka monografija o pojedinim piscima, jer oni, prema njegovom mišljenju, „ne mogu dovoljno da predstavljaju pisca knjige, ni pisca kome je knjiga posvećena“, unevši u izbor samo studije manjeg obima (Simo Matavulj i drugi). U onim slučajevima u kojima nije bilo tako obuhvatnih i odgovarajućih studija (o Veljku Milićeviću, na primer) Protić se opredeljavao za manje prikaze koji pokazuju naš nemar prema izvesnim piscima. Protić je prvenstveno nastojao da izabere one priloge koji u potpuno-

sti proučavaju delo jednog pisca (jedan prilog o jednom piscu). Taj manir iz književne kritike i istorije, u proučavanju epohe srpskog realizma, Protić je preneo i na svoj izbor. Tek u slučajevima u kojima nije bilo takvih priloga, priređivač se opredeljavao za specifične priloge koji se odnose na jednu od dominantnih karakteristika pisca (pesimizam Svetolika Rankovića, realizam Borisava Stankovića, konzervativizam Milutina Uskokovića i tako dalje).

Međutim, tek simbiozom ova dva pristupa po jedinom piscu moguće je ostvariti zanimljiviji i potpun izbor, jer onoliko koliko smo u prethodnoj knjizi zamerali suviše, ponekad preudaljenju analizu, jezik, često ne najvažnije osobine, toliko Protićevom izboru zameramo izvestan tradicionalizam, neotiskivanje u nova područja, metodološki i sadržajno, nove pristupe kojima se bogati proučavanje i tretman epohe realizma. U tom smislu ističemo priloge D. Vučeno-va i smatramo da je epohu realizma trebalo započeti njegovim prilogom o regionalizmu u srpskom realizmu (objavljenim u „Prilozima za jezik, književnost, istoriju i folklor“). Isti slučaj je i sa periodizacijom u kojoj je priređivač postupio onako kako postupa istorija književnosti. Posebno je pitanje da li je poeziju trebalo izdvajati od proze s obzirom na celovito prikazivanje jednog književnog pravca, jer je to suštinsko pitanje periodizacije srpske odnosno jugoslovenske književnosti, o kome se podjednako mora voditi računa tokom čitave edicije. To odvajanje pesnika od prozaista nije skorašnjeg datuma i nije izuzetno naša pojava. Takva podela ujedno pokazuje kritičareve simpatije prema jednom razdoblju, prema nizu pesnika koji ga privlače svojom poezijom. Kritičar pokazuje svoju predisponiranost i svoj afinitet prema poeziji. Umesto dosta mučnih i teških rasprava o tome gde počinje i gde se završava pojedini književni pravac, imamo li ili nemamo neki od perioda koji, na primer, ima hrvatska književnost, i tako dalje, kritičar obilje neodgonetnih pitanja ostavlja nekom drugom posvećujući sav svoj interes toj usko odabranoj temi. S druge strane, ovakav izbor (spomenimo samo Veljka Petrovića, Zorana Gavrilovića i Miodraga Pavlovića) omogućava kontinuirano praćenje razvojnog luka poezije, njene koherentne, genetič-

ke linije, razvojne etape od vojislavizma i njegovih epigona, preko značajnog pesničkog kvarteta (Dučić, Rakić, Dis, Pandurović) do generacije manje priznatih pesnika, čije se nabrojane završava Bojićem.

(3)

Periodu od 1918. do 1964. godine posvećene su četiri knjige, od kojih se prve dve odnose na burno razdoblje međuratne književnosti, a druge dve na poratnu književnost. Jedan broj književnika o kojima je reč stvarao je i u periodu do prvog svetskog rata, ali je potpunu afirmaciju ostvario tek u periodu između dva rata, te su oni s pravom uvršteni u ovo razdoblje koje ima i nema neke čvršće vremenske granice i neke dublje osmišljene opravdanosti za takvu podjelu (osim što su mu međe dva krupna istorijska zbivanja). To što je toliki prostor posvećen našim savremnicima, dokaz je razbokorenog interesovanja za njihovo delo, kao i svedočanstva koje pružamo budućim proučavaocima ovoga razdoblja književnog nasleđa.

S. Velmar-Janković je prvom knjigom obuhvatila jedanaest pisaca iz tog perioda, svrstavši ih, najčešće prema godini rođenja ili međusobnoj povezanosti književnog dela: Veljko Petrović, Isidora Sekulić, Ivo Andrić, Stanislav Vinaver, Miloš Crnjanski, Rastko Petrović, Todor Manojlović, Ranko Mladenović, Dušan Vasiljev, Milan Kašanin i Božidar Kovačević. Još od prvih redova, uvodne Ristićeve studije, pokazuje se da je priređivač dobar poznavalac kritičke literature i književnog razdoblja o kome je reč. Izbor tekstova bez sumnje pokazuje istančan priređivačev ukus. Izborom su obuhvaćene najupečatljivije stranice naše međuratne i poratne kritike iz pera Marka Ristića, Isidore Sekulić, Đorđa Jovanovića, Milana Bogdanovića, Velibora Gligorića, Miloša Crnjanskog do mlađih — Predraga Palavestre, Petra Džadžića, Radomira Konstantinovića i S. Velmar-Janković. Ono što drugim knjigama iz ove edicije nedostaje, nadoknađeno je u ovoj knjizi angažovanjem pojedinih kritičara na određene teme, ili pronalazanjem određenih radova koji su nedostajali (u ovoj knjizi, sedmoj po redu, prvi put se objav-

ljuje nekoliko veoma značajnih i zapaženih priloga, što povećava vrednost knjige).

Zamerke koje bismo uputili priređivaču odnosile bi se prvenstveno na način na koji se prikazuje stvaralački piščev portret. Nekad je to obuhvatna studija o čitavom književnom opusu (studija Velibora Gligorića o Rastku Petroviću), nekad samo najkraća recenzija pojedinog dela od jednog ili više autora, a nekad, opet, esej o lucidno zapaženim komponentama dela koja se emaniraju iz umetničke slojevitosti dela („Poezija promašenosti“ Đorđa Jovanovića, „Osećanje prolaznosti Isidore Sekulić“ S. Velmar-Janковиć, briljantni prilog Isidore Sekulić „Istok u pripovetkama Iva Andrića“, Predraga Palavestre, „O čoveku Dušana Vasiljeva“, Radomira Konstantinovića i sl.). Upotpunjujući panoramu književnika koji pripadaju ovom periodu, priređivač nastavlja u drugoj knjizi predstavljanje mlađe generacije stvaralaca u koju spadaju: Rade Drainac, Masuka, D. Maksimović, Anica Savić Rebac, M. Nastasijević, Milan Dedinac, A. Vučo, M. Ristić, Risto Ratković, Nenad Mitrov, Žarko Vasiljević, B. Copić, Borivoje Jevtić, Hamza Humo, I. Samokovlija, Dušan Radić, S. Jakovljević, J. Popović, Milka Žicina, Č. Minderović, O. Davičo, umećući, kao treće poglavlje, teoretsko uopštavanje o slomu posleratnog modernizma (M. Bogdanović), pseudosocijalnoj tendenciji naše literature (Milan Durman), socijalnoj literaturi (Ljubica Đorđević). Mada veoma šaroliko predstavljeno, ne uvek sa merom, jer je još teško odrediti dvema knjigama posvećenim međuratnoj književnosti, stiče se jasna i potpuna slika o najvećem broju tokova te književnosti, njenih suštastvenih i sporadičnih pojava, žarišta novih ideja, vrtloga i čitavog konglomerata događaja koji su se uklapali u njena strujanja.

Problemi koji se javljaju pri periodizaciji ranijih razdoblja naše književnosti (uzmimo za primer onaj koji je najčešće trpeo izmene i do danas ostao nesređen: period književnosti XVIII veka i početak XIX veka) nastavljaju se sve do savremenog trenutka. Termin *savremena* književnost veoma je rastegljiv pojam koji bi se s podjednakom snagom mogao odnositi na ovo što se ovom edicijom smatra (period od 1941,

do 1964. tj. do danas) i ono što bi se moglo smatrati (na primer sedamdeset poslednjih godina naše književnosti). Ovu problematiku čini složenijom podatak da je znatan broj stvaralaca prisutan u međuratnoj i poratnoj književnosti, kao i podatak da su neka od dela stvarana u međuratnom a objavljivana u poratnom periodu, znatan niz godina kasnije, a organski su vezana za prvo doba (uzmimo za primer „Drugju knjigu Seoba“ Miloša Crnjanskog).

Priredivač ove knjige, Sveta Lukić, pokazuje nizom svojih radova, posebno knjigom „Umetnost i kriterijumi“ (1964), interesovanje za savremena zbivanja, za pravovremno praćenje pojava i tokova poratne književnosti, dakle u momentu vrenja, nastajanja, a ne potpune fermentacije, dok se još ne naziru sasvim jasno one granice koje su sa veće distancije lakše uočljive. U veoma iscrpnom predgovoru Lukić pokazuje kako složen posao čeka budućeg proučavaoca ovog perioda jer su prve sistematizacije književnih strujanja posao koji od proučavaoca zahteva posebno razvijenu moć opservacije, inventivnost i moć anticipacije. Veoma uzak period poratne književnosti ne može se razumeti bez povezivanja sa prethodnim periodom (isti slučaj je, samo ne u tako jako naglašenoj povezanosti, sa međuratnom književnošću i onom koja je trajala do početka prvog svetskog rata). Taj period Lukić je podelio na četiri dela: prvi (do 1950), drugi (1950–55), treći (1955–60) i četvrti (1960–1964). Lukić prvi od priredivača (izuzimajući dr Vladana Nedića) govori o celovitosti termina „srpska poezija“, predlažući da se umesto njega upotrebljava „beogradski književni krug“ što je usko sa drugog stanovišta. Sudbina nepotpunog predstavljanja, o kojoj je bilo mnogo reči i u ediciji i u ovom radu, nastavlja se i dalje. Zbog pomanjkanja prigodnih tekstova ostali su nezastupljeni pesnici i takvog renomea kakav imaju: R. Zogović, M. Banjević, R. Vešović, M. Dizdar, pogotovu posle zbirke „Kameni spravač“, bez čijeg se doprinosa ne može stvoriti kompletna slika o poratnoj književnosti. Sličan stav imao je priredivač i pri izboru više pesnika koji pripadaju istoj generaciji („kad je reč o takvima, trudio sam se da izaberem najkarakterističnije“ – piše Lukić). Lukić je ujedno jedan od retkih priredivača koji

podrobno govori o značaju bibliografskih beleški.

Knjige ove vrste nikad nisu definitivne. One nužno, svakim danom, traže proširenje i bez sumnje će od svih knjiga ove edicije najviše pretrpeti dopunu (u tom će biti i najveća čar njenog ponovnog izdanja s obizrom na to da je u periodu od pojave ove knjige do danas urađen niz novih radova). Utešan je podatak da se u tom periodu poratnoj književnosti posvećuje sve više interesa.

Oba priređivača savremene (poratne) književnosti pridržavali su se iste koncepcije, s tim što je vremenski uzet različit period (kod Bandića, koji je priredio knjigu posvećenu prozi, taj se period odnosi na godinu od 1945. do 1965): Bandić je u svoj izbor uvrstio manji broj autora (svega 14) i time stvorio mogućnost da da više prostora kritičarskoj reči, te se o jednom autoru može čuti mišljenje iz pera tri i više kritičara (Andrić, Davičo, Lalić).

Najkrupniji paradoks „Savremene proze“ je taj što su, pojedinačno gledani, uvršteni prilozi uglavnom veoma uspeli, dok ukomponovanu celinu, kakvu zahteva ovakav izbor, oni nemaju tu snagu jer nisu u potpunosti i najuspešnije odrazili ovo područje književnog stvaranja. Razloge treba tražiti u ovome: nedovoljna ocenjenost pojedinih pisaca i dela; savremeni književnici svakom novom knjigom na izvestan način demantuju već izrečene sudove; potom, veoma je teško utvrditi pravu i trajnu lestvicu ostvarenja u okviru jednog pisca ili u okviru jedne književnosti; brojne knjige su predstavljene prikazima, kao i u prethodnoj knjizi; neki od pisaca su nedozvoljeno usko predstavljeni i nepotpuno (I. Sekulić, M. Crnjanski, R. Konstantinović), dok se na drugoj strani u punoj svetlosti prikazuje ostali broj pisaca: Lalić, (M. Bogdanović, M. Jurković, P. Palavestra, D. Jeremić), Andrić (P. Džadžić, M. Bandić, Mihiz), Čopić (S. Majstorović, S. Leovac, P. Palavestra, P. Džadžić), Davičo (M. Bandić, M. Perović, Z. Gavrilović, A. Petrov) jer imponuju tačna zapažanja i inventivne anticipacije kao što je ona koju Bogdanović čini analizom „Svadbe“ naslućujući u njenom autoru velikog jugoslovenskog romansijera kao što je to, nakon nekoliko pripovedaka, činio svojevremeno sa Andrićem.

„Savremena proza“ je knjiga koja se teže čita no „Savremena poezija“. Ona zadire u više problema, pruža sintezu života, njome se u ovom trenutku reprezentuje jugoslovenska književnost, nasuprot dugogodišnjoj supremaciji poezije, ona predstavlja najviše vrhove naše književnosti. Ujedno ona je odraz složenije strane života.

U kompleksno obuhvaćenoj književnoj panorami našla je mesto jedna nedovoljno proanalizirana (u prošlosti i sadašnjosti) i nepotpuno sistematizovana oblast srpske književnosti, koja od svoga početka ima sličnu sudbinu. O tome najrečitije svedoči pomanjkanje monografskih pregleda dramskog stvaralaštva, često smatrano ostvarenjem drugog reda, iako ni obimom ni dometom izvesnog broja dela ne zaostaje mnogo za vrhunskim kreacijama pojedinih perioda. Međutim, uobičajeno je, a ta se praksa po nekoj inerciji i dalje nastavlja, da se čak i u monografijama posvećenim pojedinim književnicima (osim ako nisu isključivo dramatičari) najmanje prostora posvećuje dramskom stvaralaštvu. Priređivač Raško V. Jovanović pokušava svojim izborom da sintetično saopšti izvesne sudove o razvoju srpske drame u toku dugog puta. Akribijski pedantan, priređivač beleži nekoliko lapidarnih i veoma prihvatljivih sudova. Poduhvat Raška V. Jovanovića predstavlja bez sumnje savesno i znalčki obavljen posao kojim se obogaćuje ne mnogo bogata literatura o dramskom stvaralaštvu kod nas.

(4)

Knjiga koju je priredio Predrag Palavestra dolazi kao logičan rezime edicije „Srpska književnost u književnoj kritici“, edicije koja je u 11 prethodnih knjiga imala krupne pretenzije predstavljanja čitavog toka srpske književnosti od početnih plamsaja do savremenog trenutka, u neujednačenoj krivulji ostvarenja. Završna knjiga edicije je samopredstavna. Ona je ocena ocenâ donošenih od prvih početaka kritičarskih misli. Ona je svedočanstvo literature i razvoja nauke o literaturi. Veoma rapidno razvijena, književna kritika je odavno u srpskoj književnosti izborila sebi mesto i kao naučna misao i kao (za Bodelera književna kritika nije bila naučna

umetnička saradnja) posrednička oblast kreacije. Zastupljena veoma velikim brojem kritičara, književna kritika nije mogla biti, kao uostalom ni pojedina razdoblja književnosti, zastupljena u potpunosti. Ostala su van ovoga izbora imena čije bi nespominjanje osiromašilo predstave o razvojnem putu književne kritike u srpskoj književnosti: Jaša Prodanović, Marko Car, Sima Pandurović, Pavle Popović, Dimitrije Mitrinović, Vaso Stajić, Veljko Petrović, Stanislav Vinaver, Miloš Đurić, Pero Slijepčević, Miloš Savković, Božidar Kovačević, Mladen Leskovac, Dimitrije Vučenov, Radmilo Dimitrijević, potom Eli Finci, Hugo Klajn i brojni mlađi kritičari koji se javljaju sa više samostalnih objavljenih knjiga.

„Književna kritika“ je ujedno i nadahnuti trenutak u komponovanju cele edicije. Ona je završnica u kojoj umesto kritičarskih priloga (sami po sebi) o kritičarima govore kritičari. Strogo gledano, ona odstupa od drugih knjiga ove edicije iz dva razloga: najpre, jer je to vertikalni prosek (u tome je jedino slična „Srpskoj dramati“) i zbog toga što u potpunosti ne odgovara nazivu ove edicije. Ne idući ka punom razvojnem luku kritičarske misli, priređivač ukazuje samo na najvažnija mesta, čvorišta, ličnosti i dela koja predstavljaju pojedine periode. Ovakvo opredeljenje proisteklo je iz dva razloga: a) lakše je označiti ta najviša mesta nego pratiti uzlazno-silaznu krivulju od kritičara do kritičara, i b) kada se zađe u dela kritičara i u analizu književnika, čiji udeo nije tako markantno uočljiv, sve teže se vrši distinkcija od onih kritičara koji bi došli u treću i naredne grupe. Te najisturenije tačke srpske književne kritike predstavljaju ova imena: S. Marković, S. Vulović, Lj. Nedić, B. Popović, J. Skerlić, B. Lazarević, I. Sekulić, M. Bogdanović, V. Gligorić, M. Ristić i Đ. Jovanović. Priređivač je na taj način knjigu veoma uspešno komponovao. Uvodni i završni radovi posvećeni su početnim i završnim pokušajima, s tim što se sud o poratnoj književnoj kritici saopštava u pogledu Pavla Zorića „Ličnosti i kretanja u posleratnoj književnoj kritici“.

„Književna kritika“ poslužila je uredniku edicije Jovanu Hristiću za pogovor. On ukazuje da je uredništvu bio poznat najveći broj teškoća koje nužno prate ostvarivanje ovakvog poduhva-

ta. Njime se mogu sva priređivačeva opredeljenja protumačiti u jednoj obuhvatnijoj, podređenoj koncepciji, jer su stvarana na osnovu sledećih kriterijuma: savremenosti kritičkog suda, obuhvatnosti predstavljanja, ali i tretiranje interesantnih pojedinosti razdoblja ili dela pojedinih pisaca, ulaženje u probleme književnosti koji otvaraju nove horizonte, koji se odgonetaju novim, strukturalnim, psihoanalitičkim, filozofskim i književno-estetskim pristupima književnosti kao i prostorom koji im je posvećen. Hristić s pravom zaključuje: „Književnost jednoga perioda i raspoloživi tekstovi o njoj određuju karakter pojedinih knjiga bar isto onoliko koliko ga određuju opšte namere izdavača i zajednički usvojena merila za izbor tekstova“. Jedan od utisaka je da su najbolje ostvarene knjige koje su posvećene staroj srpskoj književnosti, književnosti baroka, klasicizma i sentimentalizma, kao i knjiga posvećena književnoj kritici. Kada se sad već lakše uočljive omaške uklone, sigurno je da će nekoliko poslednjih knjiga pretrpeti korenite promene. To se prvenstveno odnosi na poratnu poeziju i prozu, a i dramu. Nova romansijerska i pripovedačka generacija ostavila je svoj pečat (spomenućemo samo najpoznatije: Mirko Kovač, Danilo Kiš, Branimir Šćepanović, Aleksandar Tišma). To je trenutak koji obećava nove razvojne puteve literature i nova iskušenja književnog stvaralaštva i književne analize.